

58. Goethe, *Goethes Italienska resa*, 95.
59. Goethe, *Goethes Italienska resa*, 96; Goethe, *Italienische Reise*, 150.
60. Goethe, *Italienische Reise*, 149, min översättning.
61. Goethe, *Goethes Italienska resa*, 96; Goethe, *Italienische Reise*, 150.
62. Wilhelm von Humboldt, ”Ideen zu einem Versuch, die Gränzen der Wirksamkeit des Staats zu bestimmen [1792]”, i Wilhelm von Humboldt, *Gesammelte Schriften. Band 1. Abteilung 1, Werke: 1785–1795* (Berlin: Behr, 1903), 106; Wilhelm von Humboldt, *Om gränserna för statens verksamhet*, översättning Erik Carlquist (Umeå: h:ström – Text & kultur, 2012), 35.
63. Wilhelm von Humboldt, ”Bericht der Sektion des Kultus und Unterrichts an den König [1809]”, i Wilhelm von Humboldt, *Gesammelte Schriften. Band 10* (Berlin: Behr, 1903), 210–211.
64. Se t.ex. Herdt, *Forming Humanity*.
65. Se t.ex. Johann Gottfried Herder, *Briefe zu Beförderung der Humanität*, tionde samlingen [1797], brev 123, i Johann Gottfried Herder, *Herders sämtliche Werke* band 18, red. Bernhard Suphan (Berlin: Weidmann, 1883), 299–300; se även Herdt, *Forming Humanity*, 86; Michael N. Forster, *Herder’s philosophy* (Oxford: Oxford University Press, 2018), 222.
66. Humboldt, *Bericht*, 200, citat från 205.
67. Daisetz Teitaro Suzuki, *Mysticism: Christian and Buddhist* (London: Routledge, 2002).
68. Kurt Flasch, *Meister Eckhart: die Geburt der ”deutschen Mystik” aus dem Geist der arabischen Philosophie* (München: Beck, 2006).
69. Se t.ex. Läroplanskommittén (red.), *SOU 1992:94 Skola för bildning* (Stockholm: Allmänna Förlaget, 1992), 50: ”Att bilda sig är, om vi håller fast vid den klassiska innebörden, att bli något som inte är på förhand föreskrivet. Därmed blir ’bildningsmål’ ett själv motsägande begrepp. Den lärare som ställer upp ett bildningsmål och leder eleven dit och bara dit har misslyckats.” (Denna del av betänkangets huvudtext är direkt hämtad från Donald Broadys expertbilaga ”Bildningstraditioner och läroplaner”, SOU 1992:94, 359.)
70. Charles Taylor, ”What is Human Agency?”, i *Human Agency and Language, Philosophical Papers 1* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985), 15–44.
71. Med liberalism i vid mening menar jag tanken att varje individ ska ha frihet att själv välja sin identitet och vilka värden hon tror på så länge detta inte inkräktar på andras frihet att göra samma sak; se Michael J. Sandel, *Democracy’s Discontent: America in Search of a Public Philosophy* (Cambridge, Massachusetts: Belknap Press of Harvard University Press, 1996), 5.
72. Se t.ex. min egen *Medborgerlig bildning: Om varför man studerar på högskola* (Lund: Studentlitteratur, 2018) och Sverker Sörlin, *Till bildningens försvar: Den svåra konsten att veta tillsammans* (Stockholm: Natur & Kultur, 2019).

Hernando Colons universella bibliotek

BOSSE HOLMQVIST*

I den Arnemagnæanska handskriftssamlingen på Köpenhamns universitet, som huvudsakligen består av en stor mängd handskrifter och böcker från Island, insamlade av den i den danska huvudstaden verksamme islänningen Arne Magnusson (1663–1730), finns även ett tjugotal handskrifter av spanskt ursprung, huvudsakligen med religiös innebörd, vilka funnits i Danmark sedan 1600-talets mitt. Det mest omfattande manuskriptet, som omfattar omkring 2 000 sidor på latin, saknar titelsida och inledning och var därför länge en gåta, tills den nuvarande direktören för samlingen, Matthew Driscoll, för fyra år sedan beslöt att försöka utröna vad det var för en text. En kanadensisk gästforskare hade en aning om vad det kunde vara och en förfrågan gick till ett par andra forskare i New York och Oxford. En av dessa experter, Edward Wilson-Lee, som givit ut en bok om Hernando Colons boksamlade och bibliotek i Sevilla och var i full gång med en andra, kunde bekräfta vad det rörde sig om och satte sig omgående på första bästa plan till Köpenhamn för att beskåda manuskriptet, som visade sig utgöra en av Colons försvunna bibliotekskataloger, *Libro de los Epitomes*, bestående av omfattande sammanfattningar av cirka 1 800 texter från antiken och framåt till Colons samtid, huvudsakligen rörande tryckta böcker. Enligt honom var detta en ”upptäckt av ofantlig betydelse”, inte minst för att det innehåller massor med information hur man läste och tillgodogjorde sig böcker för 500 år sedan.

Hernando Colon (1488–1539) var andre son till Christoffer Columbus, som han åtföljde på dennes tredje resa till Karibien och han besökte även Hispaniola ytterligare en gång tillsammans med sin äldre, legitime bror. Mest känd är Hernando för sin heroiserande biografi över fadern, men han var därutöver en besatt samlare av böcker, småskrifter, flygblad och

* Bosse Holmqvist, professor emeritus i idéhistoria vid Stockholms universitet, bosse.holmqvist@idehist.su.se

massproducerade bilder. Syftet var att skapa ett universellt bibliotek av alla världens böcker och trycksaker. Därutöver strävade Colon efter att upprätta en förteckning över samtliga latinska ord, samla all världens växter i sin trädgård i Sevilla och sammanställa en katalog över alla Spaniens bebodda platser, alla projekt helt i linje med det dåtida Spaniens universella ambitioner – samtliga lika omöjliga att förverkliga.

Under vistelser i Italien 1512–16 och två årslånga resor 1520–22 och 1529–31 genom Västeuropa – Frankrike, Belgien, Tyskland, Italien och en kort avstickare till London – första gången som deltagare i Karl V:s entourage, uppsökte Colon boktryckare och bokförsäljare i de städer han färdades igenom och köpte allt han kunde få tag i, hellre än att bevista kejsarens officiella uppdrag och kröning i Worms 1521, för övrigt samma tillfälle då Luther vägrade att kompromissa. Däremot sammanträffade han med Erasmus, som förärade honom ett exemplar av sin *Antibarbari*. Under en enda dag, 22 maj 1521, köpte han hela 182 böcker i Venedig. Även efter hemkomsten till Sevilla fortsatte Colon att köpa in böcker och manuskript och i sitt testamente gav han sin bibliotekarie tydliga råd och utförliga instruktioner för hur förvärven skulle fortsätta, hur materialet skulle behandlas och hur skrivare skulle arbeta. Föga överraskande blev därav intet, arvet blev omstritt och mycket skingrades med tiden.

Colons bibliotek uppskattas ha innehållit mer än femtontusen böcker och småskrifter (varav cirka fyratusen fortfarande finns kvar i Sevilla) och tre- till fyratusen bilder och träsnitt. Att en sådan bok- och bildsamling behövde klassificeras och ordnas var uppenbart. Katalogen över samlingens bilder gav så precisa och detaljerade beskrivningar av vad bilderna föreställde att man, trots att de inte längre finns kvar i Sevilla, kunnat rekonstruera samlingen i en utställning för ett antal år sedan. För allt detta arbete med att katalogisera värvades skrivare och andra medhjälpare, vars uppgifter, arbetstider (inte mer än sex timmar om dagen) och till och med boende i biblioteket (försedda med ”två madrasser, fyra lakan och kuddar”) Colon ytterst noggrant redogjorde för. Men det räckte inte med en enstaka katalog, tvärtom behövdes ett flertal olika sådana.

I varje bok noterade Colon var och hos vem han köpt den, vad han betalat för den och till vilken växlingskurs, något som gör att böcker som inte längre finns i Sevilla ändå kan bestämmas som ursprungligen hörande hemma i hans bibliotek. Böckerna katalogiserades på flera olika sätt, dels efter författarnamn, dels efter ämnen, men inte nog med det, en katalog återgav de första meningarna i alla samlingens texter, detta för att förhindra boktryckare att föra köpare bakom ljuset genom att enbart sätta nya titlar på gamla verk, något Colon starkt ogillade. Till detta katalogiserande och kategoriserande hör även det nyligen identifierade verket,

Libro de los epitomes eller Sammanfattningarnas bok. För att underlätta för bökköpare ville Colon med hjälp av ett antal läsare/skribenter (”sumaristas”) sammanfatta samlingens böcker; det är således detta manuskript som nyligen hittats i Köpenhamn. Liksom alla Colons projekt – inklusive en latinsk ordbok som efter 1 400 sidor och 3 000 definitioner avbröts med ordet ”bibo” – förblev även detta oavslutat, uppgiften blev honom övermäktig, även om han hoppades att arbetet skulle fortsätta efter hans bortgång, en förgäves förhoppning.

Det nästan tvåtusensidiga manuskriptet är nu föremål för intensivt studium av en arbetsgrupp vid Köpenhamns universitet. Hur det hamnade i Köpenhamn är man ännu oklar över och vill gärna utröna, men en dansk ambassadör i Madrid vid mitten av 1600-talet är den huvudmisstänkte. En komplett transkribering av hela texten är under arbete, liksom en fullständig översättning till engelska, vars resultat kommer att ges ut av Oxford University Press i sju volymer. Än så länge är den forskning som bedrivs rörande innehållet i manuskriptet i sin linda, men den lär kunna säga mycket om bokhistoria i stort, om bokhandelns villkor och inte minst om hur man läste texter i Colons samtid, som ännu inte var det stränga motreformatoriska Spanien. Särskilt intressant är detta då många av de behandlade texterna var allt annat än i linje med den katolska läran. Inledningsvis fanns dessutom förhoppningar om att förteckningen skulle innehålla många texter som annars var okända eller som förkommit under århundradena, men så tycks inte vara fallet annat än i något undantagsfall.

Manuskriptet diskuterar en mängd huvudsakligen tryckta böcker, antika, medeltida och från Colons samtid, texter av antika och senantika författare, medeltida teologer och andra lärda, liksom samtida humanister och reformatorer. Colon var främst intresserad av den senaste eller bästa versionen av en text, dubletter var däremot av föga intresse och rensades ut. I mycket är manuskriptet något av en inventering av den tidigare idéhistorien och inte minst av mycket av det lärda tryck som sett dagens ljus sedan Gutenberg, låt vara att mycket saknas och att urvalet, ty det måste givetvis, ambitionen till trots, röra sig om ett sådant, varierar kraftigt mellan olika författare. Den överlägset oftast förekommande författaren är således Erasmus med hela tjugosex titlar, följd av satirikern Lukianos av Samosata (elva titlar), medicinaren Symphorien Champier (tio), Thomas av Aquino, Ulrich von Hutten och Lorenzo Valla (alla med nio titlar). Cicero och Xenophon är väl företrädda, Procopius och Ptolemaios i mindre utsträckning. Av Luther är bara en text med, vilket vägs upp av flera av Philip Melanchton och Johannes Oecolampadius. En psalmsamling av Heliga Birgitta finns med liksom två titlar av Thomas More, dock inte hans *Utopia*. Och så vidare.

Omfånget på sammanfattningarna varierar kraftigt, från korta notiser till flera sidor; längst är texten om Platon, som utgör hela trettio sidor. De första resultaten visar emellertid att man läste särskilt känsliga texter med ett öppet sinne; givetvis påpekades och avvisades sådant som stred mot den katolska läran men därutöver redogjordes tämligen sakligt för innehållet – i alla fall att döma av hittillsvarande resultat.

Som exempel kan nämnas behandlingen av Lucretius *Om tingens natur*, en text som predikar epikureanismen och som allmänt uppfattades som kättersk i sitt avvisande av själens odödlighet och slumpens roll i världen. I en god och förvånansvärt återhållen framställning bok för bok redogörs för huvuddragen i Lucretius atomistiska naturuppfattning, dess inspiration från Epikuros och hur den skiljer sig från andra antika synsätt. Både dess ”klara och tillgängliga stil” och ”vackra metaforer” noteras, fjärde boken beröms för dess ”många extremt lärda ting” om bland annat själen, dess förnimmelser och den mänskliga rösten. Synen på själens kroppslighet och dödlighet diskuteras och avvisas utan starka ord eller argument som stridande mot den kristna läran och kan ”lätt avvisas, inte bara av kristna som utmanas av tankegångarna från en rivaliserande skola, utan av vilken som helst halvbildad mindre filosof”. Hårdare än så är inte kritiken. Lucretius syn på kärlek och alla ”lustfyllda ting” som hör den till, liksom vilka slags samlag som passar för prostituerade respektive hustrur, omnämns utan att gå in på detaljer. Även om stora delar uppenbarligen var allt annat än acceptabla åsikter i det katolska Spanien handlar det inte om att förkasta verket utan att tvärtom ge en rättvisande redogörelse för innehållet.

Om Colon tidigare, som nämnts, främst var känd för biografen över fadern, kommer han i framtiden kanske lika mycket ihågkommas för sitt bibliotek och dess olika kataloger som ett resultat av forskningen kring det köpenhamnska manuskriptet. Colons besatthet av bokförvärv, hans boksamling och de övriga katalogerna, liksom en betydligt kortare råversion till de renskrivna sidorna i det köpenhamnska manuskriptet, har varit kända sedan tidigare, men förvånande nog rönt mycket liten uppmärksamhet utanför den spanska världen. Med identifieringen av *Libro de los Epitomes* kommer det med all säkerhet att ändras och Colons insats för bibliografi och bibliotek få en avsevärt större roll än tidigare.

Vidare läsning

Mark P. McDonald, *Ferdinand Columbus: Renaissance Collector* (London: British Museum, 2005).

Edward Wilson-Lee, *Catalogue of Shipwrecked Books: Young Columbus and the Quest for a Universal Library* (London: William Collins, 2018).

Jose Maria Perez Fernandez & Edward Wilson-Lee, *Hernando Colon's New World of Books: Toward a Cartography of Knowledge* (New Haven: Yale University Press, 2021).

Avhandlingsrecensioner/ Dissertation Reviews